

HIRBEMERDON TEPE ARKEOLOJİ PROJESİ 2010¹

Nicola LANERİ*

Hirbemerdon Tepe, 2010 yılı arkeoloji çalışmaları, geçmiş yıllarda yapılan araştırmalarda saptanan bilgileri izleyerek ve arkeolojik alanın Yukarı Dicle ovasının tarihinde oynadığı rolün, daha geniş kapsamlı anlaşılmasını hedefleyerek devam etmiştir.

Özellikle, geçen sezonlarda çalışmalar arkeolojik alanın, Dicle'nin alüvyonlu ovasının terasları ile yaylalar arasında ekolojik sınırında bulunan bir yer olarak oynadığı rolü anlamaya yönelmiştir. Teraslar, tarıma ve Dicle'yi geçmek için liman ve geçit olarak uygun, yaylalar ise avcılığa ve çobanlık için geçici yerleşim kurmaya uygundur (Laneri ve Ur 2010). Doğal çevre aslında Erken Demir Çağının mimarî özellikleri ve Orta Tunç Çağının törensel mimarî yapılarının gösterdiği gibi antik yerleşimlerin işlevini belirlemede etkin bir faktör önemli olmuştur.

En çok dikkat çeken arkeolojik yapılar "Yukarı Kent"te çıkarılmıştır ve son yıllarda araştırma gayretlerimiz özellikle buraya yönelmiştir. Dolayısıyla bu alanda daha çok sayıda açma açılmıştır: Kuzey bölgede A alanı, doğu uçuruma doğru bulunan bölgede E alanı, güney bayır boyunca uzanan D alanı, 100 metre uzunluğunda ve 5 metre genişliğinde olup güneyden kuzeye bütün tepeyi kesen AC-AB Basamaklı Kazı (*Step Trench AC-AB*) (Çizim: 1). Özellikle, farklı düzeyler ve onlara bağlı hem Yukarı Kent'te hem de Dışarı Kent'te çıkarılan eserler çok sayıda radyokarbon tarihlemelere de dayanan eksiksiz bir kronolojik düzen saptamakta son derece yardımcı olmuştur.

* Yrd. Doç. Nicola LANERİ (İtalyan Doğu ve Afrika Enstitüsü) Via U. Aldrovrandi 16 - 00100 Roma / ITALY. Email: nicolalaneri@hotmail.com.

1 Hirbemerdon Tepe'de arkeolojik araştırma izni veren Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve özellikle çalışmalarımıza olağanüstü destek veren Sayın Nilüfer Babacan'a, Burcu Özdemir'e, ve Bakanlık temsilcimiz Sayın Hüseyin Çetinkaya'ya (Aphrodisias Arkeoloji Müzesi) teşekkür etmek isterim. Çalışma yaptığımız yıllarda devamlı yardımcı olan Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ne ve özellikle Müdürü, Bayan Nevin Soyukaya'ya, teşekkür etmek isterim. İtalya Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'na, Harvard Üniversitesi'ne, Jason Ur'e, Grand Rapid State University ve Mark Schwartz'a teşekkür etmek isterim. Lojistik, bilimsel ve mali destek veren İtalyan Doğu ve Afrika Enstitüsü'ne ve Catania Üniversitesi'ne teşekkür etmek isterim. Ayrıca, arkeolojik ekibinin bütün çalışanlarına, Merdani köyünün ve Şahinli köyünün işçilerine, ve Eğitim Bakanlığı'nın Bismil Şubesi'ne teşekkür etmek isterim. Tercüme için Francesca Gullı'ye teşekkür etmek isterim.

AC Basamaklı Kazı

AC Basamaklı Kazı'nın çalışmaları, 2007 yılında Yukarı Kent'in bütün kronolojisini açıklamaya yönelik araştırma stratejisinin bir parçası olarak başlatılmıştır. Geçen yıl söz ettiğimiz gibi, Orta Doğu'da arkeolojik kentlerin tipik özelliği olan açık düzenli bir stratigrafinin eksikliği şaşırtıcı olmuştur. Düzenli bir stratigrafi yerine, Hirbemerdon Tepe'de Yukarı Kent'in en yüksek kısmında sonradan üstünde inşa edilen başka bir yapı bulunmayan Orta Tunç Çağına ait mimarî kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Daha geç dönem mimarî kalıntıları açığa çıkarttığımız tek yer, Basamaklı Kazı'nın eğimi daha az olan orta kısmıdır. Geçen sezonlardaki kazılarda burada Erken Demir Çağına ait bir odanın bir bölümü ve daha geç, Hellenistik ve Orta Çağ dönemlerine ait birkaç çukur bulunmuştur. Bu katmanların altında tannur, kötü durumda olan bir duvar, çakıl taşı döşemeli bir zemin, ve kare bir kuyu gibi birkaç kalıntı bulunmuştur ve bu kalıntılar, burada bulunan *Nuzi* ve *Younger Khabur* (Resim: 1) gibi fosilleşmiş seramik parçaları sayesinde Geç Tunç Çağına tarihlendirilmiştir (Crescioli ve Laneri 2011). Aynı kalıntılar ayrıca, geçen yıllarda A alanında bulunan buluntularla da alâkalıdır. Büyük ihtimalle bu dönem, hem Orta Tunç Çağı sonrası mimarî yapılar bütününe terkinde hem de *piazza* olarak adlandırabileceğimiz açık alanın doldurulmasına bağlıdır. Ayrıca, arkeolojik alanda hiç Orta Asur seramiklerine rastlanmaması da dikkat çekmektedir.

Bu yıllarda Hirbemerdon Tepe'de arkeoloji araştırmalarımızın en önemli odağı Orta Tunç mimarî yapılar bütünüdür (Çizim: 2). AC Basamaklı Kazı, yapının tepenin kuzey kısmında olup Dicle'ye ve Batman Su'yu görüş açısından kapsadığını ve nehirden yaylalara doğru olan istikamette önemli bir referans noktası olduğunu göstermiştir. Genişliği yaklaşık 5000-6000 metre kare olan binanın ana girişi muhtemelen taştan bir merdivenin bulunduğu kuzey-batı köşede yer almaktadır (Laneri 2011a). Yukarı Kent'in olduğu tepenin doğal jeomorfolojisini oluşturan dik eğimi sınırlandırmak için yapılmış terasları bağlayan hemen hemen düşey sokak ve merdiven sistemi tam bu noktadan başlamaktadır. Kazılar, mimarî kalıntıların en üst zemini ile en alt zeminin arasında yaklaşık 16 metrelik bir fark olduğunu göstermiştir. Bu açıdan, mimarî yapılar bütünü (mimarî yapı kompleksi)

şu şekilde bölünmektedir. Çalışma faaliyetleri için kullanılan kuzey ve batı alanları; törensel mimarî özellikleri olan daha geniş binaları ve yüksek oranda atıl törensel ritüel buluntuları bulunan daha merkezî bir alan; ve son olarak belki törenlerle ilgili eşyanın özel üretimi için kullanılan başka yüksek bir alan. Burada, muhtemelen oturmak için kullanılan büyük bir taş ve taş bir leğeni olan çok küçük bir odada tek resimsiz (*aniconic*) kilden adak plâketi bulunmuştur (Laneri 2011b). Diğer adak plâketi parçaları, batıdan doğuya giden ve sonunda batı köşesinde muhtemelen yağmur suyunu toplamak için büyük yuvarlak bir kalıntı olan geniş taş döşeli bir sokakta bulunmuştur (Resim: 2 - 3). Diğer bir adak plâketi parçası, mimarî yapı kompleksinin meydanında, AC Basamaklı Kazı'nın dibinde bulunmuştur. Burada, daha önce bulunan ve A alanındaki üst binayı sınırlandıran sokağa bağlı, kötü durumda bir sokağın kalıntısı bulunmuştur. Bu büyük açık hava alanını bahsetmiş olduğumuz sokak ve ayrıca geniş ve nişli bir taş (istinat) duvarı sınırlamaktadır. Meydanın doğu kenarında bulunan odaların amacı anlaşılmasa da, yaklaşık 250 metre karelik bir genişliği L-şeklinde bir biçimi olduğu artık anlaşılmaktadır (Çizim: 2 ve Resim: 4).

En ilgi çekici buluntulardan biri de; AC Basamaklı Kazı'nın üst kısmında kazılan, daha önce bahsedilen geniş sokağın güneybatı kenarında açığa çıkarılan, iyi korunmuş taştan bir duvarın bulunmasıdır. Bu duvarın arkasında, mimarî yapı kompleksinin kullanımlarıyla aynı tarihlere ait olanı Orta Tunç Çağında büyük ihtimalle çöp atmak için kullanılan bir seri çukur bulunmuştur. Öte yandan, Erken Tunç IV Çağından (*Dark Rimmed Orange Bowls* ile tarihlendirilmiş) kötü zedelenmiş zemin parçaları ve geçen sene E alanında bulunan Ninive V'in, *Fine Ware*, *Metallic Ware*, *Simple Ware* ve kiremit-kahve ačkılı malın belli bir şekilde gösterdiği gibi, Erken Tunç Çağı II'ye ait birkaç kalıntı bulunmuştur (Laneri 2011b; Özfirat 2005: 11-16).

D Alanı

D Alanı, AC Basamaklı Kazı alınının hemen güneydoğusunda bulunmaktadır. 2009 yılında bu alanı kazmaya başladık ve geçen sene, bir mutfağın kısmen bulunuşundan, tahmin edildiği gibi, Erken Demir Çağına

ait bir dizi oda bulmayı umarak kazıyı genişlettik (Guarducci ve Laneri 2010) (Resim: 5). Fakat yine yatay bir stratigrafi ile karşılaştığımız anlaşıldı. Özellikle, en üstteki Erken Tunç çağı I'den olan mimarî kalıntıları (Resim: 6), Orta Tunç Çağına ait ilk özel ev örnekleri kesmektedir ve bunları da Erken Demir Çağına ait büyük bir mutfak yeri ve ona bağlı bir çöp çukuru kesmektedir. Bu yatay kesmeler serisi ve üst toprağa yakınlığı yüzünden, bazı mimarî kalıntılar, özellikle de Orta Tunç Çağına ait olanlar, çok kötü korunmuş durumdadır.

Erken Tunç I Çağının yerleşme evresi oldukça ilginçtir ve gerek ince seramikler gerekse bölgede Kenan Tepe örnekleri dışında nadiren bulunan "Tırnak Oymalı Seramikler" (*Fingernail Incised Ware*) bu evreyi karakterize etmektedir (Creekmore 2007) (Resim: 7). Bu tip seramik grubu E alanında da bulunmaktadır ve bu alandan alınan iyi radyokarbon tarihlemeler bize M.Ö. Geç IV./Erken III. binyıl gibi bir kronoloji ileri sürmektedir. Mimarlık açısından, birbirine düz bir kanal tarafından bağlanan yalancı dairesel (*pseudo-circular*) odalar serisinden ibarettir. Her odada bir kül birikintisi buluntusu bu odaların *siloi* gibi bir amacının olmasını da öne sürmektedir (Resim: 6). Açmanın kirişine yakın, çoğunluğu boğa olan çok sayıda pişmemiş kil hayvan figürinlerinin ritüel amaçlı konduğu bir taşın bulunması oldukça ilginçtir (Resim: 8). Bu buluntunun üstünde, kırık ocak (*andiron*) parçaları ile doldurulmuş büyük bir kil *pithos* tabanının bulunması, buluntunun ilginçliğini artırmaktadır.

Geçen yıl bulunan Erken Demir Çağının pişirme tesisini de, yerinde (*in situ*) bulunan ekmek pişirmek için iki tane kil tannur, bir havan, bir havaneli ve bir öğütme taşı gibi bir sürü öğe ile kazmayı bitirdik. Ayrıca bulunan ve güneye doğru açık olan bu odaya ek olarak, bu dönemin açık kronolojik bir işareti olan *Grooved Ware* tarzı seramiklerle dolu birçok çöp çukurları bulduk (Resim: 5). Ayrıca bu yemek pişirme tesisinin yeri yaylalarda bulunan otlaklara doğru giden yaylacı çoban gruplarını desteklemek amacıyla da kullanılmış olabilir. Yaylacı çoban grupları ile yerleşik tarımcı gruplar arasındaki bu tarz bağlantılar modern zamanda da komünal hedeflerine ulaşmak için yapılan işbirliklerde hâlâ görülmektedir. Benzer şekilde, yerleşik tarımcı gruplar, yaylacı grupların yolları üzerinde belli noktalarda bulunan geçici tesisleri kullanarak ekmek ya da başka tür yemek yaparak destek olmuş olabilirler

ARCHE: Çevrimiçi Bütünsel Veritabanı

İtalyan özel Bradypus şirketi ile beraber planlanan ve uygulamaya konulan ARCHE isimli, Çevrimiçi Bütünsel veritabanının daha da geliştirilmesi geçen yılki hedeflerimizden biri (<http://db.bradypus.net/>) olmuştur. Şu anda veritabanı tamamen işlemektedir ve Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi'nde çalışan bilim insanları için kullanılabilir önemli bir kaynaktır. Gelecekte bilgi kaydetme süreci bittiği zaman, çevrimiçi veritabanı, Hirbemerdon Tepe'de yapılan çalışmaların sonuç raporunu hazırlamak için ana katalog olarak da kullanılabilir.

KAYNAKÇA

CREEKMORE, A. 2007 "The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP). A Summary and Synthesis of the Late Chalcolithic and Early Bronze Age Remains from the First Seasons at Kenan Tepe," *Anatolica* 33: 75-128.

CRESCIOLI, L., N. Laneri, 2011 "Downsizing a ceremonial centre: A brief overview of the Late Bronze Age period at Hirbemerdon Tepe (SE Turkey)," *Anatolica* 37: 115-146.

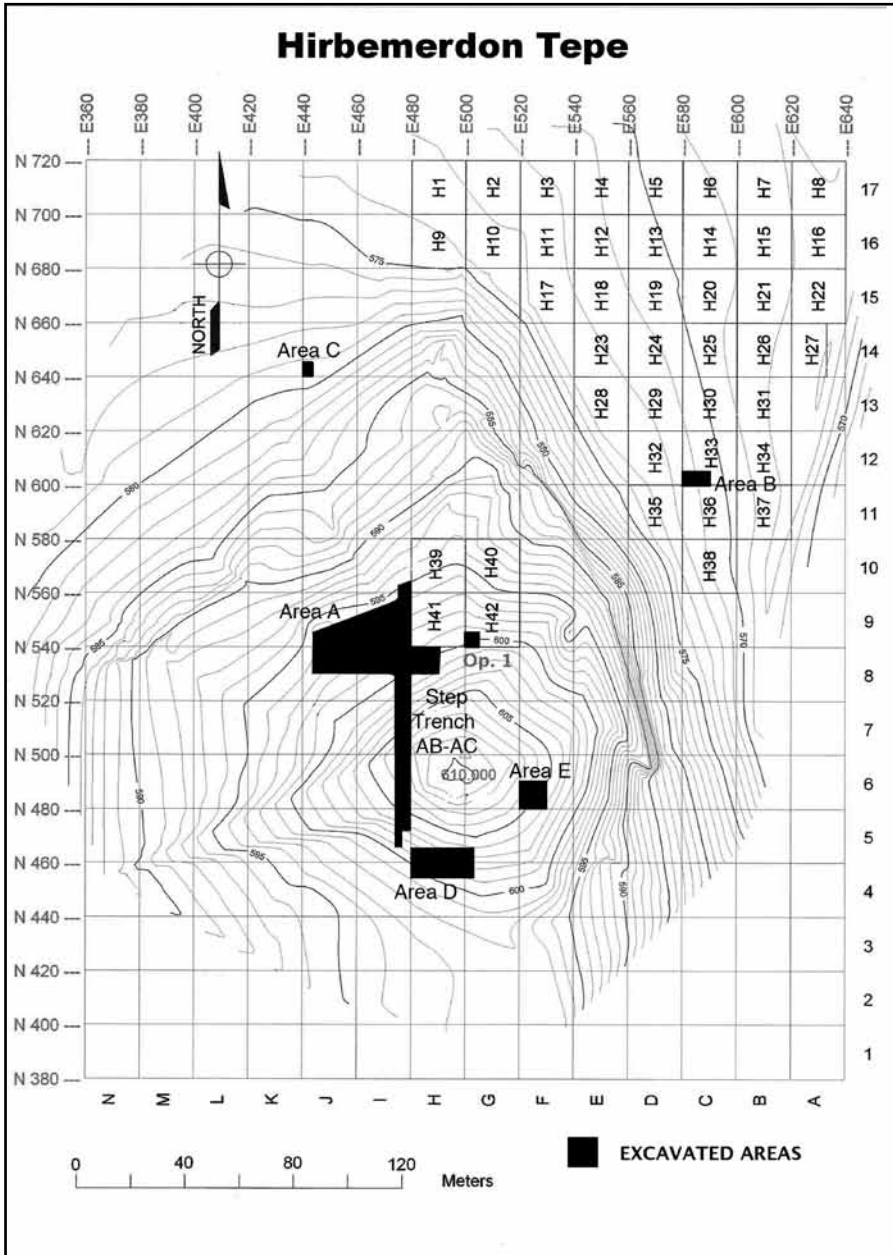
GUARDUCCI, G., N. Laneri, 2010 "Hirbemerdon Tepe during the Iron Age Period: A Case Study in the Upper Tigris River Region," *Anatolica*, 36:17-65.

LANERI, N., J. Ur, 2010 "The Hirbemerdon Tepe Archaeological Project 2008: A Preliminary Report," *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 31.3: 213-230.

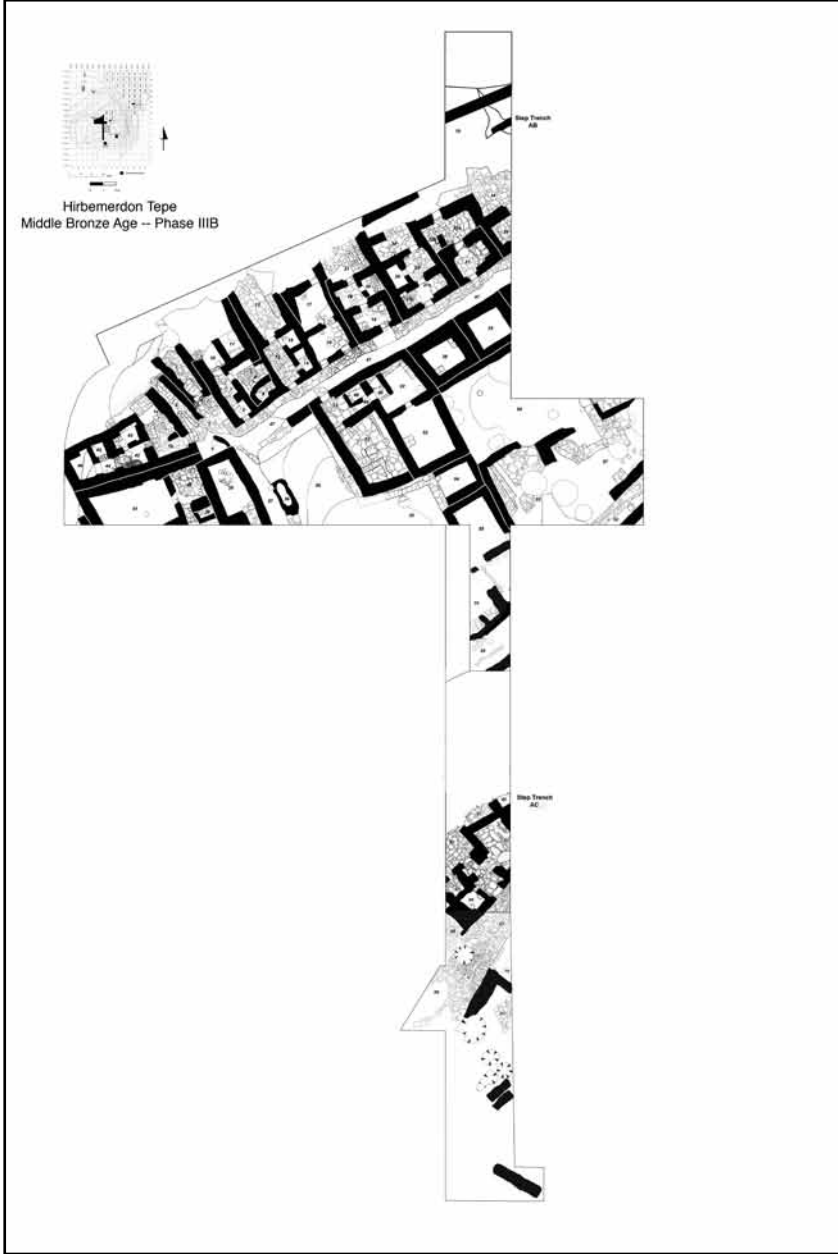
LANERI, N. 2011a "Connecting fragments of a materialized belief: A small-sized ceremonial settlement in rural northern Mesopotamia at the beginning of the second millennium BC," *Cambridge Archaeological Journal* 21.1: 77-94.

LANERI, N. 2011b "Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 32.4: 65-75.

ÖZFIRAT, A. 2005 Üçtepe II. Tunç Çağları. İstanbul.

Çizim 1: Hirbemerdon Tepe'nin topoğrafik haritası.

Çizim 2: A alanında ve AB-AC basamaklı kazıda Orta Tunç Karmaşık Mimari Yapı'nın planı.

Resim 1: AC alanından *Nuzi ve Younger Khabur Ware* seramik parçaları (Geç Tunç).

Resim 2: Karmaşık Yapı'nın (Orta Tunç I) pişmiş topraktan plâket parçası (AC alanı).

Resim 3: Karmaşık Yapı'nın (Orta Tunç I) pişmiş topraktan plâket parçası (AC alanı, sokak 67).

Resim 4: AC basamaklı kazıda Orta Tunç Karmaşık Mimari Yapı'nın fotoğrafı (batıdan).

Resim 5: D alanında *in situ* bulunan *Grooved Ware* tipi çanak çömlek.

Resim 6: D alanında açığa çıkarılan Erken Tunç I Çağı yapılarının fotoğrafı (doğudan).

Resim 7: D alanında "Tırnak Oymalı Seramikler" (*Fingernail Incised Ware*), seramik parçaları (Erken Tunç I).

Resim 8: Erken Tunç I Çağına ait kilden hayvan figürünü (D alanı).

